

МІЖ ГЕНДЛЮВАННЯМ І СТРАТЕГІЄЮ СПІВЖИТТЯ: ДАВНІ ТА СУЧАСНІ ВИЯВИ ТОРГОВЕЛЬНИХ КОНТАКТІВ НА УКРАЇНСЬКО-РОСІЙСЬКОМУ ПОРУБІЖЖІ

Авторка статті, аналізуючи транскордонні торговельні контакти на українсько-російському порубіжжі в соціально-економічних умовах буття кінця XIX – XXI ст., ставить за завдання з'ясувати, чим була торгівля по інший бік кордону – стратегією співжиття, взаємозалежністю чи способом наживатися за рахунок сусіда. Особливий дослідницький інтерес зосереджено навколо різних виявів міжетнічних торговельно-ринкових відносин по обидва боки кордону в історичній ретроспективі. Зокрема, схарактеризовано, що і яким чином перевозили через кордон, як налагоджувалася торговельна контактність, встановлено суб'єкти цих відносин, а також описано сучасні приховані практики, до яких вдаються учасники транскордонної торгівлі «поза законом».

Ключові слова: транскордонні торговельні контакти, українсько-російське порубіжжя, човникова торгівля, пересувна торгівля, шопінг-міграції, гендлювання.

Автор статьи, анализируя трансграничные торговые контакты на украинско-российском порубежье в социально-экономических условиях бытия конца XIX – XXI в., ставит задачу выяснить, чем была торговля по другую сторону границы – стратегией сосуществования, взаимозависимостью или способом наживаться за счет соседа. Особый исследовательский интерес сосредоточен вокруг различных проявлений межэтнических торгово-рыночных отношений по обе стороны границы в исторической ретроспективе. В частности, охарактеризованы предметы торговли и способы их перевозки через границу, пути налаживания торговой контактности, установлены субъекты этих отношений, а также описаны современные скрытые практики, к которым прибегают участники трансграничной торговли «вне закона».

Ключевые слова: трансграничные торговые контакты, украинско-российское порубежье, челночная торговля, передвижная торговля, шопинг-миграции, барышничество.

While analyzing cross-border trade relations on Ukrainian-Russian borderland in social and economic conditions of the late 19th through 21st centuries, the article's author sets a task to find out what was the trade on the other side of the border – the strategy of cohabitation, interdependence, or the way to cash in on a neighbour. A special research interest is focused on various manifestations of inter-ethnic trade and market relations on both sides of the border in historical retrospective. In particular, the objects of trade, ways of their transportation across the border and means of establishing trade relations have been defined, parties of the relations have been ascertained, and modern hidden practices used by participants in cross-border *outside-the-law* trade have been described.

Keywords: cross-border trade relations, Ukrainian-Russian borderland, shuttle trade, mobile trade, shopping-migrations, profiteering.

Особливості геополітичного положення України здавна визначали специфіку тісних українсько-російських стосунків. Усупереч різним історичним, соціально-політичним й економічним чинникам, свої взаємини мешканці порубіжжя будували насамперед на основі традицій, поза будь-якими угодами транскордонного співробітництва. Фронтір між Україною та Росією повсякчас залишався зоною живих контактів і, по суті, ніколи не був

непрохідним бар'єром. Пограничні території становили простір для формування двосторонніх етнокультурних, господарських, а також торговельних відносин.

Про актуальність вивчення проблем українсько-російського порубіжжя свідчить відповідна історіографія з різних царин вітчизняної гуманітаристики. Так, у радянський період етнологи звертали увагу на спільність культур українців та росіян (Д. Зеленін [8]), міжетніч-

ні зв'язки цих двох народів, що відобразилися в їжі та житлі (Л. Артюх [2], Л. Чижикова [28]). На сучасному етапі представників цієї наукової галузі також цікавить матеріальна та духовна культура українсько-російського пограниччя (М. Воропай [5], С. Маховська [15; 16]), нерідко предметом вивчення стають проблеми ідентифікації населення прикордоння (Г. Бондаренко [3], О. Піскун [20]). У коло наукових пошуків антропологів та соціологів повсякчас потрапляють квести, пов'язані з зовнішніми міграційними процесами (О. Іванкова-Стецюк [29], І. Марков [13; 14], І. Прибиткова [23]). Водночас автором статті були розглянуті питання щодо особливостей міжетнічних ремісничих контактів у пограничному регіоні [12], різних виявів соціально-економічних транскордонних взаємин [11].

У торговельних відносинах між українцями та росіянами склалася міцна традиція. Фактично відкритість кордону, відсутність економічної ізоляції та мовного бар'єра, взаємоприникненість культур, тривале співжиття в одній політико-інституціональній системі повсякчас стимулювали виникнення дедалі нових способів обміну продукцією рослинництва й тваринництва, товарами легкої та харчової промисловості, сировиною, напівфабрикатами тощо.

Предметом аналізу власне цієї розвідки стали конкретно-історичні торговельні зв'язки між українцями та росіянами в різних соціально-економічних умовах буття кінця XIX – XXI ст. Передусім важливо було простежити, як у часі змінювалися форми міжетнічних торговельно-ринкових відносин, і з'ясувати, чим була торгівля по інший бік кордону – стратегією співжиття, взаємозалежністю чи способом нажитися на сусідів. Разом з тим науковий інтерес виявлявся до того, що і яким чином перевозили через границю, як налагоджувалася торговельна контактність.

За дослідницький ареал було обрано стиковий регіон – Сумську область, східний рубіж якої одночасно є загальнодержавним кордоном України з трьома областями Російської Федерації (Курською, Брянською, Белгородською) та має вельми розвинену й налагоджену систему транспортного (автомобільного і залізничного) сполучення з сусідньою країною. Підва-

линами для наукових суджень стали фактичні матеріали, накопичені за допомогою методів безпосереднього спостереження й інтерв'ювання.

Для того щоб скласти певне уявлення про досліджувану територію, передусім варто зазначити, що як адміністративна одиниця Сумська область була утворена 1939 року. Наприкінці XIX – на початку XX ст. цей регіон входив до складу кількох губерній Російської імперії: сучасна північна та північно-західна частини області належали до Чернігівської губернії, центральна та південна – до Харківської, західна – до Полтавської, окремі східні місцевості – до Курської. Юридично міждержавний українсько-російський кордон було визначено в 1991 році. Його протяжність у межах Сумщини становить 562,5 км (тоді як загальна відстань – понад 2000 км) [24]. З огляду на це на території Сумської області створено мережу міжнародних пунктів залізничного та автомобільного пропуску й транспортних коридорів. Відповідно, і транзитний, і місцевий прикордонний рух між Україною та Росією чи то з економічних, чи то з культурних, чи то з родинних причин носить регулярний характер.

У просторовому відношенні поширення продукції від місця виробництва до споживача могло охоплювати територію пограничної зони або виходити далеко за її межі. Аналізуючи літературні, архівні джерела кінця XIX – початку XX ст., а також емпіричні дані, зафіксовані у XXI ст., з'ясуємо, що існувало кілька способів взаємообміну тим чи тим товаром.

Зокрема, наприкінці XIX – на початку другої половини XX ст. (власне, як і у XVIII ст.) це була обопільна торгівля предметами кустарного та мануфактурного виробництва. Наприклад, відомо про існування в цей період двох напрямів реалізації гончарних виробів. Насамперед це ярмаркова торгівля: щоб реалізувати свій товар, ремісники вивозили його на такі торги, що періодично відбувалися в різних населених пунктах приблизно до 60-х років XX ст. Поширеною була і пересувна торгівля, коли гончарі, переїжджаючи з одного населеного пункту в інший, збували там свою продукцію. Власне, така комерція велася і в межах України, і на прилеглий російській території. Згід-

но з експедиційними даними, на теренах Росії глиняні вироби реалізували гончарі с. Межиріч Лебединського району та с. Шатрище Ямпільського району, зокрема, достеменно відомо, що останні забезпечували посудом такі населені пункти, як Рильськ (Курська обл.) та Севськ (Брянська обл.) [1, арк. 104]. Водночас літературні джерела свідчать про наявність на початку ХХ ст. гончарних виробів російських ремісників на торгах у Слобожанській частині Сумщини. Так, М. Сумцов, описуючи ярмарок у с. Боромля Охтирського повіту (нині – Тростянецький р-н), згадує про привозні глиняні свищики з Курщини [26, с. 42].

Особливим попитом на території Росії користувалися предмети прядильно-ткацької галузі. Так, далеко за межі України йшла продукція кролевецьких ткачів (м. Кролевець розташоване на півночі Сумської області, через нього проходять автошлях і залізнична колія міждержавного сполучення). Питома вага експорту тканих виробів до російського споживача належала кролевецьким рушникам. Крім того, наприкінці ХІХ ст. з теренів Кролевецьчини в Росію постачали конопляні мотузки й рибацькі сіті. За виявленою в музейно-архівних джерелах інформацією, ремісники часто реалізували свої вироби на російському ринку (наприклад, Ростов-на-Дону, Новоросійськ) через посередників [10, с. 4].

Не залишаються поза увагою і відомості про ввезення сусідами-росіянами в прикордонні райони Сумщини продукції шкіряного ремісництва. Наприклад, незважаючи на наявність регіональних осередків кушнірства, в окремих селах Краснопільщини неабияким попитом користувалися вироби кожухарів із сусідньої Росії, що їх можна було придбати на місцевих базарах. До того ж, свідчення респондентів указують на якісну перевагу означеного товару [1, арк. 46].

Специфіка фізико-географічного положення Сумщини в зонах Полісся та Лісостепу і наявність у достатній кількості відповідних природних ресурсів значним чином визначили виникнення й функціонування тих чи інших ділянок традиційного виробництва. Більше того, завдяки високим якісним властивостям, окремі з них стали цінною сировиною на підприємствах Росії. Зокрема, до переліку таких

корисних копалин належить так звана фарфорова глина, яку, за даними архівних матеріалів 60-х років ХІХ ст., добували на півночі регіону (поблизу с. Полошки Глухівського р-ну Сумської обл.) [6, арк. 25]. Згідно зі спеціальним історико-статистичним дослідженням середини ХІХ ст., цю глину в значному обсязі експортували до Росії, де, власне, і використовували як сировину на московських фарфорових фабриках [4, с. 183]. Натомість відсутність на території Сумщини в достатній кількості заліза змушувала ковалів у ХХ ст. завозити матеріал для свого ремісництва із сусідньої Курщини [1, арк. 46]. Відомо також, що на початку другої половини ХХ ст. подекуди місцевої сировини було недостатньо для будівництва житла, тому, наприклад, мешканці сіл Конотопського району Сумської області, а також сусіднього Бахмацького району Чернігівської області закуповували російську деревину [1, арк. 41].

Неписані торговельні зв'язки між населенням двох тодішніх республік СРСР були звичним явищем і в останні десятиліття ХХ ст. Зокрема, хотілося б звернути увагу на так звані шопінг-міграції. Наприклад, наприкінці 70–80-х років ХХ ст. жителі Сумщини, особливо ті, хто мешкав близько вузлових залізничних станцій, їздили на закупи до РРФСР, щоправда, переважно до Москви, яка була торговою меккою. Туди масово рухалися не тільки з прикордонних, але й із західноукраїнських областей. Цьому сприяла зручна транспортна залізнична розв'язка, доступна вартість квитка. За свідченнями респондентів із Конотопщини, винятково для себе та родичів з Білокам'яної привозили усілякий крам: резинові калоші, різноманітні тканини, хусточки, дитячий одяг тощо. Усе це легко можна було придбати в тамтешньому ЦУМі й інших універсамах та магазинах, тоді як у провінційні містечка відповідний товар не довозили взагалі або ж його продавали лише по великому блату, «з-під прилавка». Часом той, хто збирався в такі продовольчі «рейди», писав список, кому що треба привезти. Щасливчиками були ті, хто мав серед москвичів родичів або знайомих, у яких можна було б зупинитися на кілька днів. У такому разі шопінг нерідко поєднували з обов'язковим відвідуванням Красної площі та Мавзолею

Леніна. З Москви привозили екзотичні фрукти (апельсини, мандарини, банани) та інші дефіцитні продукти (оселедці, ковбасу). Цікаво, що деякі придбані речі, як наприклад, тканини, постільна білизна чи кольорові шерстяні хусточки, що їх важко було знайти на периферії, вводити у вжиток не поспішали. Багато хто наповнював різнобарвним квітчастим ситцем і купонним шовком шафи, десятиліттями тримаючи все це на якомусь невідомому «потім». Час від часу такий «заграничний» крам ставав у нагоді як подарунок з нагоди дня народження чи інших родинних свят. За авторськими спостереженнями, дехто й досі зберігає нажите у 80-х роках ХХ ст. добро.

Окремим явищем 90-х років ХХ ст. стала човникова торгівля, за різними визначеннями, «економічний туризм», «човниковий туризм». Криза, яку Україна дістала у спадок від СРСР, і масове безробіття як одна з її причин призвели до того, що мешканці Сумщини, зокрема й доволі віддалених від кордону районів, незалежно від освіти, професійно-кваліфікаційного статусу і територіальної приналежності, задля того, аби забезпечити себе та свою родину фінансово, масово почали займатись торгівлею як у прилеглих пограничних областях (Брянській, Курській), так і в Москві. Як засвідчують експедиційні матеріали, човникові мігранти м. Конотопа, а це були здебільшого жінки, тривалий час нелегально імпортували в Росію м'ясо. Вони мали налагоджені контакти з оптовими закупниками, які забирали привезений товар безпосередньо на вокзалі в Москві. Також є свідчення, що свого часу українці забезпечували сусідів-росіян томатною пастою (соусом). Тоді як з території Росії (сmt Тьоткіно Глушковського р-ну Курської обл.) везли спирт, дріжджі. Зокрема, широкий попит на останній продукт спостерігався у зв'язку з розвитком незаконного приватного самогонваріння. Крім того, є згадки про імпортування напівфабрикатів, так званих вафельних коржів (для тортів). Фактично це була спекуляція: товар із рук в руки міг перепродуватися по кілька разів. Однак чи можна назвати таку торгівлю спробою нажитися на сусідів? Для багатьох українців у ті кризові роки це була стратегія виживання. Слід зазначити, що таку форму заробітків вдавало-

ся освоїти далеко не всім, адже потрібно було мати добре здоров'я, щоб «тягати сумки», уміти домовлятися з митниками, знати, кому продати, щоб тебе не ошукали, як і куди заховати виручені гроші, аби довести їх додому. Тому є категорія людей, для яких гендлярство завершилося однією спробою, але є й ті, котрі завдяки такому бізнесу змогли накопичити певні статки й лишитися в торговельній сфері до сьогодні, змінивши лише вектор (або й не змінивши).

Крім того, у пострадянський період новим проявом пересувної торгівлі був нелегальний продаж дефіцитних продуктів харчування безпосередньо з поїздів. Так, на залізничних станціях Сумщини (м. Конотоп, м. Кролевець) можна було придбати індійську каву, гречку, солоні оселедці тощо. Займалися цим промислом провідники потягів, що курсували з Росії. Люди, які неодноразово отоварювалися в такий спосіб, чітко знали час, місце (власне вагон) і контактну особу.

Нинішнє третє тисячоліття акумулювало в собі різні форми товарообміну попередніх епох. По-перше, протягом певного часу в суспільстві ще побутовав міф, що в Росії всі товари – від панчіх до побутової техніки – кращі. Ідучи від сусідів-росіян, завжди везли як гостинець шоколад і цукерки, навіть більше, робили спеціальні замовлення на ці закордонні солодощі тим, хто мав візит до Росії, адже кращих цукерок, ніж ті, що зроблені на кондитерській фабриці «Красный Октябрь», в уявленні мешканців Сумщини не існувало. На початку 2000-х із Москви привозили мобільні телефони (була дещо нижча ціна, а також ширший і сучасніший модельний ряд), адже вірили, що в столиці Росії товар буде беззаперечної якості. Як і колись, з Москви везли «оригінальніший» одяг та взуття. Водночас відомо, що мешканці м. Красно́ї Яруги (Белгородська обл.) до 2013 року регулярно їздили на закупівлі до сусідньої Сумщини, зокрема її обласного центру. Придбавали зазвичай як продукти харчування, так і товари легкої промисловості. Цих прикордонних шопінг-мігрантів приваблювали асортимент продукції, її якість та ціна. Не втрачали можливості затоваритися українськими ягодами, м'ясом, салом та іншими продуктами й росіяни, які приїздили в Україну до родичів на гос-

тину, вважаючи цю продукцію екологічно чистою, а також через те, що її вартість була набагато нижчою, ніж у Росії. Разом з тим і нині на терени Російської Федерації продовжують постачати м'ясо. Подекуди, наприклад у м. Кролевці, через такий бізнес вартість відповідного товару на місцевому базарі є порівняно вищою, ніж у сусідніх містах.

Із загостренням українсько-російських відносин, торговельні зв'язки між громадянами обох країн, безумовно, послабилися, у 2013–2014 роках навіть були частково призупинені. Росіяни порубіжних районів, які до того вільно здійснювали в Україну продовольчі «рейди», узагалі певний час побоювалися перетинати кордон. Жорсткішим став митний контроль, і ті продукти (ковбаса, сир, горілка, солодощі тощо), з якими раніше пропускали без жодних проблем, раптом стали забороненими. Утім, це було короткострокове явище. Остаточно комерція «поза законом» між українцями та росіянами пограниччя не припинилася і, згідно з найсвіжішими спостереженнями, знову починає набирати оберти.

Під час вивчення питання нелегальної транскордонної торгівлі, що здійснюється через українсько-російський фронтір (зокрема в межах Сумщини) у другому десятилітті ХХІ ст., авторська увага передусім була зосереджена на предметах товарообміну, суб'єктах відповідної діяльності та транспортній логістиці. Як виявилось, асортимент продукції, яку в наші дні намагаються переправити через державну границю на територію Російської Федерації, є вельми різноманітним. Передусім це харчові продукти в натуральному або переробленому вигляді. Наприклад, в останні роки одним з найпопулярніших товарів, що його в різних об'ємах усілякими способами силкуються доставити до Росії, є грецькі горіхи [9]. Разом з тим серед основних об'єктів нелегальної торгівлі залишається м'ясна продукція [18; 22; 24]. До того ж, за походженням це може бути як власне український товар, так і транзитний, зокрема молдавський [9]. Також ведеться торгівля так званим живим товаром: нерідко контрабандисти роблять спроби транспортувати або перевести через кордон в обхід митників велику рогату худобу, коней, домашню птицю (качат, курчат, індишат), бджіл [7; 17; 19; 24; 27].

Водночас українці пробують незаконно перевезти до Росії зброю, запчастини, наркотики (зокрема марихуану, макову соломку, галюциногенні гриби), цигарки тощо [24]. Примітно, що такий нелегальний товарообмін відбувається не лише між Україною та Росією, але й між іншими державами та Росією (Молдовою, Туреччиною), а наша країна при цьому є транзитною територією. Предметом контрабанди є також ювелірні вироби, коштовне каміння, раритетні книги, ордени, колекції марок, старовинних монет та інші історичні артефакти (наприклад самовар початку ХХ ст., бюст Іоанна Грозного кінця ХІХ ст.). Натомість з території Російської Федерації найчастіше намагаються незаконно ввезти товари легкої промисловості – шкіряний і хутряний одяг, взуття, а також медпрепарати, спирт тощо [9; 18; 21; 24].

Згідно з офіційною інформацією Державної прикордонної служби України, серед осіб, які прагнули нелегально перемістити через українсько-російську границю ті чи інші товари, були представники обох статей, різних вікових груп, зокрема й неповнолітні, та національностей (українці, росіяни, молдавани, угорці, вірмени та ін.) [24]. До когорти контрабандистів нерідко належать також провідники потягів. Разом з тим регулярно фіксуються випадки, коли для безперешкодного незаконного перетину державного кордону митників спокушають хабарями.

Оскільки мережа транспортного сполучення між Україною та Росією є досить розвиненою, проблем з логістикою фактично не існує. Чимало нелегального товару рухається залізницею. Найпопулярнішими є потяги сполученням Кишинів – Москва, Одеса – Москва, Миколаїв – Москва, Київ – Москва, Львів – Москва. Дехто намагається перевезти контрабандні товари рейсовими автобусами міждержавного сполучення, легковими та вантажними автомобілями, а також гужовим транспортом (возами, саньми) чи навіть перенести пішим переходом через відповідні пункти пропуску.

У своєму намаганні незаконно переправити через кордон ті чи інші предмети суб'єкти такої протиправної діяльності (як пасажери, так і провідники потягів) вдаються до різноманітних прихованих практик. У поїздах найбільш розповсюджені-

ми схованками є міжстельовий простір пасажирського купе, неробочого тамбура, кожух системи опалення робочого тамбура, багажні полиці, ями для білизни, що знаходяться в коридорі вагона, технічні відсіки, а також матраци, м'які іграшки тощо. У разі нелегального перевезення через державну границю різномірних товарів (продуктів харчування – ягоди, консерви; мінеральних добрив і хімікатів; одягу та взуття; речей, що мають історико-культурну цінність тощо) легковими чи вантажними автомобілями контрабандисти найчастіше роблять тайники на кузові автомобіля, приховують предмети серед особистих речей у багажних відділеннях. Часом найсміливіші намагаються перенести через кордон нелегальний товар навіть у кишенях. Нерідко одні речі маскують під інші, наприклад: бурштин – під так звану мівіну, пакунки з хутром та шкірою – під папір тощо.

Окреслені факти дають підстави стверджувати про те, що торговельна контактність, яка налагоджувалася між українцями та росіянами в різні історичні періоди, мала кілька форм вираження. З одного боку, це було добросусідське співжиття: представники обох народів шукали ринки збуту для своєї продукції, унаслідок чого не просто здійснювався обмін різноманітними ужитковими предметами, а відбувалося проникнення зразків однієї етнокультури в іншу. З другого, – існувала певна взаємозалежність: те, чого не було в українців, було в росіян, і навпаки, що породжувало такий собі взаємовигідний симбіоз, який у процесі еволюції лише глибшав. Не стало перепорою для регулярного прикордонного руху (зокрема економічного) між двома країнами й офіційне декларування границі між Україною та Росією. Утім, за таких умов неписана транскордонна торгівля між українцями та росіянами набула статусу нелегальної, а відповідно, торговці-бізнесмени автоматично пере kwalіфікувалися в контрабандистів.

Узагальнюючи репрезентоване дослідження, передусім варто наголосити на тому, що воно не претендує на вичерпність. Наразі окреслено лише окремі аспекти міжетнічних торговельних взаємовідносин на українсько-російському пограниччі, що в подальшому потребують більш предметного вивчення, зокрема і

спеціальних польових розвідок. Поданий тут фактологічний матеріал може стати джерелом для студій з етнології та соціокультурної антропології.

Джерела та література

1. Архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, ф. 14, од. зб. 767, 106 арк.

2. *Артюх Л. Ф.* Народне харчування українців та росіян північно-східних районів України / Лідія Федорівна Артюх. – Київ : Наукова думка, 1982. – 112 с.

3. *Бондаренко Г. Б.* Держава як фактор у процесах національної ідентифікації населення українського порубіжжя / Г. Б. Бондаренко // Матеріали до української етнології. – 2008. – № 7 (10). – С. 10–13.

4. Военно-статистическое обозрение Российской империи. Издаваемое по высочайшему повелению при 1-м отделении Департамента Генерального штаба : [в 17 т.]. – Санкт-Петербург : Типография Департамента Генерального штаба, 1851. – Т. 12. – Ч. 2 : Черниговская губерния. – 183, [4] с.

5. *Воропай М. В.* Вивчення культури населення українсько-російського пограниччя Слобожанщини в другій половині ХХ – на початку ХХІ ст. / М. В. Воропай // Етнічна історія народів Європи. – Київ : УНІСЕРВ, 2007. – Вип. 22. – С. 61–66.

6. Державний архів Чернігівської області, ф. 128, оп. 1, спр. 13093, 40 арк.

7. Жителі прикордоння намагалися переправити на Росію двох бичків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sumy.today/zhyteli-prykordonnyua-namagalysya-perepravytu-na-rosiyu-dvoh-bychkiv>.

8. *Зеленин Д. К.* Об исторической общности культуры русского и украинского народов / Д. К. Зеленин // Советская этнография. – 1940. – № 3. – С. 23–34.

9. Контрабанда [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sumy.today/kontrabanda?page=1>.

10. Кролевецький районний краєзнавчий музей, о. ф. 3058. Л. П. Шевченко. Художньо-промислова ткацька артіля ім. 20-річчя Жовтневої революції. 1922–1952. Інформаційний бюлетень. м. Кролевець Сумської області. 1953 рік. [Рукопис], 90 с.

11. *Литвинчук Н. В.* Північно-східне українсько-російське порубіжжя: давні традиції неписаних транскордонних відносин / Н. В. Литвинчук // Кодима: історія і культура порубіжжя східної і західної цивілізацій. Одеські етнографічні читання : зб. наук.

праць. – Одеса : Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, 2016. – С. 206–219.

12. *Литвинчук Н. В.* Традиційне ремісництво українсько-російського пограниччя: деякі аспекти вивчення міжетнічних контактів (за матеріалами етнографічних досліджень Сумської області) / Н. В. Литвинчук // Вестник Уфимського філіала МГГУ ім. М. А. Шолохова / под ред. В. Я. Бабенко. – Уфа : ІЦ Уфимського філіала МГГУ ім. М. А. Шолохова, 2015. – Вып. 5. – С. 115–121.

13. *Марков І.* Сучасні міграції у соціодинаміці глобалізованого суспільства: теоретичні аспекти проблеми / І. Марков // Українознавчий альманах. – 2012. – Вип. 7. – С. 19–22.

14. *Марков І.* Українці серед сучасних трудових іммігрантів у Росії / І. Марков // Народознавчі зошити. – 2012. – № 3 (115). – С. 377–387.

15. *Маховська С. Л.* Весільні традиції українсько-російського порубіжжя (за матеріалами польових досліджень сіл Луганської області) / С. Л. Маховська // Народна творчість та етнологія. – 2011. – № 1. – С. 99–105.

16. *Маховська С. Л.* Весільні традиції Луганщини як показник українсько-російських етнокультурних взаємозв'язків / С. Л. Маховська // Матеріали до української етнології. – 2011. – № 10 (13). – С. 381–386.

17. На Луганщині та Сумщині прикордонники виявили вантаж рогатої худоби та коней без відповідних документів на перевозку [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://dpsu.gov.ua/ua/news/na-luganshchini-ta-sumshchini-prikordonniki-viyavili-vantazh-rogotoi-hudobi-ta-koney-bez-vidpovidnih-dokumentiv-na-perevozku>.

18. На Сумщині затримали контрабанду м'яса та спирту [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://sumy.depo.ua/ukr/sumy/na-sumshchini-zatrimali-kontrabandu-m-yasa-ta-spirtu-29072015132400>. – Назва з екрана.

19. На Сумщині прикордонники затримали 16-річного хлопця, який намагався переправити до Росії бичків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sumy.today/na-sumshchini-prykordonnyky-zatrymaly-16-richnogo-hlopsya-yakuu-namagavsya-perepravytu-do-rosiyi>.

20. *Піскун О. О.* Ідентифікаційні процеси в середовищі населення Південної Слобожанщини в історичному розвитку: мовнокультурні,

етноконфесійні та ціннісні виміри : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.05 / Олена Олександрівна Піскун ; НАН України, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського. – Київ, 2015. – 22 с.

21. Податківці в Сумах зупинили торгівлю незаконно ввезеним одягом зі шкіри та хутра. ФОТОрепортаж [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://ua.censor.net.ua/photo_news/401788/podatkivtsi_v_sumah_zupynyly_torgivlyu_nezakonno_vvezenym_odyagom_zi_shkiry_ta_hutra_fotoreportaj.

22. Працівники ДФС вилучили контрабандну партію м'ясопродуктів в потязі «Кишинів-Москва» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sumy.today/pracivnyky-dfs-vyluchyly-kontrabandnu-partiyu-myasoproduktiv-v-potyazi-kyshyniv-moskva>.

23. *Прибиткова І. М.* Хроніки міграційних подій в Україні до і після розпаду СРСР / І. М. Прибиткова // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2009. – № 1. – С. 41–77.

24. Сумський прикордонний загін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://dpsu.gov.ua/ua/structure/shidne-regionalne-upravlinnya/sumskiy-prikordonnij-zagin>.

25. Сумські прикордонники виявили 6 кг наркотиків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sumy.today/sumski-prykordonnyky-vuyavyly-6-kg-narkotyktiv>. – Назва з екрана.

26. *Сумцов Н. Ф.* Очерки народного быта (Из этнографической экскурсии 1901 г. по Ахтырскому уезду Харьковской губернии) / Николай Федорович Сумцов. – Харьков : Типо-Литография «Печатное Дело» Кн. К. Н. Гагарина, 1902. – 57 с.

27. Сумчанин вдруге попався прикордонникам, тепер із птицею [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sumy.today/sumchany-n-vdruge-popavsya-prykordonnykamteter-iz-ptyseyu>.

28. *Чижикова Л. Н.* Русско-украинское пограничье: история и судьбы традиционной-бытовой культуры / Людмила Николаевна Чижикова. – Москва : Наука, 1988. – 256 с.

29. *Ivankova-Stetsyuk O.* Ukrainian Immigrants in the EU Countries and Russian Federation: Vectors of Value and Space Orientation / O. Ivankova-Stetsyuk // Studia Secularitas. – 2013. – Т. 7. – № 2. – Р. 168–178.

SUMMARY

The peculiarities of Ukrainian geopolitical position have long determined the specific nature of Ukrainian-Russian close ethno-cultural, economic and commercial relations. The border between Ukraine and Russia has always been a zone of live contacts, and, in fact, has never been an impassable barrier. Virtually, the openness of the border, the lack of economic isolation and language barrier, the similarity of culture, and long cohabitation in the same political and institutional system have constantly stimulated more new ways of exchanging, at the non-state level, crop and livestock products, as well as goods of light and food industries, raw materials, semi-finished products, etc.

The article deals with the specificity of cross-border trade relations on the Ukrainian-Russian borderland in social and economic conditions of the late 19th through 21st centuries. In particular, the authoress focuses on various manifestations of inter-ethnic trade and market relations on both sides of the border, which were established by members of different communities without any cross-border cooperation agreements. In historical retrospective, it has been examined what were the objects of trade, as well as ways of their transportation across the border and means of establishing trade relations; parties of these relations have been ascertained too. It has also been defined the modern stage of unwritten cross-border trade on the Ukrainian-Russian borderland, and it has been described the modern hidden practices used by participants in *outside-the-law* trade.

Keywords: cross-border trade relations, Ukrainian-Russian borderland, shuttle trade, mobile trade, shopping-migrations, profiteering.